

Nieuw imperialisme, oud kolonialisme, heroplevend negationisme

Ludo De Witte

Nadenken¹ over het verleden gebeurt niet in een vacuüm: voortdurend wordt de geschiedenis opnieuw geïnterpreteerd, opdat zij aansluit bij de acties en plannen van vandaag en het lijkt alsof het verleden het heden en de toekomst verklaart en legitimeert. George Orwell drukte het ooit scherp uit: "Wie het verleden controleert, controleert ook het heden". De geschiedschrijving van ons koloniale verleden ontsnapt niet aan die maatschappelijke wet: de evoluties van de dominante opvattingen over Belgisch Congo weerspiegelen veranderingen in het zelfbeeld van de heersende klasse, van haar plaats in de wereldorde en van haar toekomstplannen – kortom, van de staat van het imperialisme vandaag. De canon van de geschiedenis wordt continu bijgewerkt, en zo nodig worden de verworvenheden van eerder onderzoek in de achterkamers van het collectieve geheugen weggeborgen. De jaren '90 van vorige eeuw waren voor België een periode van *Out of Africa*: het fiasco van de interventie in Rwanda onder VN-vlag en de schandelijke aftocht van de blauwhelmen uit het land, het verval van de Congolese staat, de implosie van het regime van Mobutu en de volatiele toestand na de machtsgreep van Kabila senior noopten Brussel tot terughoudendheid en immobilisme. Het waren jaren van relatieve openheid en reflectie over het koloniale verleden, met als ijkpunten de Rwanda- en Lumumbacommissies van het Belgisch parlement (1997 en 2001), toen de Belgische regering een verantwoordelijkheid erkende in de afwikkeling van de Rwandese genocide (1994) en de moord op de Congolese premier Lumumba (1961), en daarvoor ook excuses aan de Rwandese en Congolese volkeren aanbood.

Vandaag echter is er opnieuw interesse voor Afrika, en dat laat zich in de histori-

sche reflectie gevoelen. De tendens om de geschiedenis van interventionisme en kolonialisme op te smukken vloeit voort uit de huidige dadendrang van Washington, Parijs en Brussel om in het Nabije Oosten, in zwart Afrika en in de gordels rond de opkomende concurrenten Rusland en China halfkoloniale en neokoloniale regimes te versterken of er nieuwe te vestigen. De aanslagen van Al Qaida tegen New York scherpten de vastberadenheid van het Westen aan om zijn wereldwijde dominantie op te vijzelen – en vormden daarvoor ook een prachtige rechtvaardiging. Amerika's beurskrant *The Wall Street Journal* kopte op 9 oktober 2001: "Het antwoord op het terrorisme? Het kolonialisme!" Zijn Britse evenknie *The Financial Times* beaamde de volgende dag die stelling: "Wat we nodig hebben, is imperialisme." *The Washington Post* vertaalde dit zelfs in een heus programma: "Wij moeten onze postkoloniale instellingen zoals de Verenigde Naties en de Wereldbank een nieuwe imperialistische impuls geven." (editie van 29 oktober 2001) Imperiale en eurocentrische attitudes die

tot voor kort ondenkbaar waren, schieten wortel. De Senegalese romancier Bou-bacar Boris Diop merkt in zijn *L'Afrique au-delà du miroir* (2007) terecht op dat voorstellen voor een selectieve migratie-politiek om 'nuttige' kandidaat-migranten wegens hun expertise 'uit te kiezen' en 'toe te staan' om het Westen te komen verrijken, herinneringen oproepen aan de tijd toen 'negers' op slavenmarkten werden gekeurd en verkocht. Het verzet van moslims tegen de westerse overheersing van de moslimwereld roept op zijn beurt nieuwe racistische beelden op – van moslims met een 'inherent onvermogen om de moderniteit te omarmen', 'een cultuur van dood koesteren', zich 'bij ons' bezondigen aan 'antiblanc racisme', 'onze identiteit' aantasten en zelfs 'een oorlog tussen de beschavingen' uitlokken.

Washington, de zelfverklaarde wereldgendarmerie, roert de oorlogstrom, maar ook op het oude continent smeedt men imperialistische plannen. Er is het ambitieuze project van Parijs, Berlijn en Brussel om de Amerikaanse supermacht te beconcurreren met een eigen Europees leger dat overal in de wereld kan interveniëren. In dat tijdsgewricht probeert ook het kleine België een plaatsje onder de zon te verwerven. Premier Guy Verhofstadt is een van de pleitbezorgers van een politiek en militair sterk Europa, maar de Belgische politieke en economische elites willen ook op eigen kracht een agenda afwerken: ze koesteren historische aanspraken op Centraal-Afrika, eens hun wingewest en bron van internationale *grandeur*. De periode van aarzelend afwachten lijkt voorbij, en dat blijkt symbolisch uit de opgewaardeerde rol die burggraaf Etienne Davignon vandaag vervult. De topman van eerst de Generale Maatschappij en nadien de Suez-holding is een ervaringsdeskundige:

in 1960 als gezant van de Belgische regering actief in de strijd tegen de regering-Lumumba; in de jaren 1964-65 als kabinetschef van minister Paul-Henri Spaak, de *éminence grise* van het neerslaan van de nationalistische opstanden, in de periode dat Mobutu zijn dictatuur vestigde (1964-1965); vandaag, als adviseur van Europees commissaris Louis Michel, op zoek naar nieuwe opportuniteiten voor het zakenleven in Afrika en Congo.

Wie vandaag wil interveniëren, stoot echter op een aarzelende publieke opinie. *Back to Africa?* Velen twijfelen tussen het Afropessimisme van de afgelopen decennia, argwaan tegenover het heroplevende mercantilisme van het Westen en goedmevend humanitair activisme. Daarom moet men wel, zoals Leopold II en zijn rivalen in Londen en Parijs tijdens hun *Scramble for Africa* in de negentiende eeuw, de publieke opinie laten geloven dat men humanitaire doeleinden dient. En dan worden de zwarte bladzijden over het oude kolonialisme, die als een schaduw over nieuwe interventies hangen, best uit het collectieve geheugen weggevlakt. Neokoloniaal negationisme is daarom in de dominante ideologieën van de imperialistische metropolen ingebakken. Het imperialisme is een allesverslindend monster: het slokt niet alleen de Afrikaanse bodemschatten op, maar ook de geschiedenis en het geheugen van het continent. En dat blijkt ook uit de manier waarop België met de bitterzoete erfenis van de Lumumbacommissie omgaat.

Afrika komt in het vizier

De cijfers en prognoses van het IMF tonen aan dat Subsaharisch Afrika gestaag aan economisch belang wint. De ramingen van de economische groei van het continent liggen zelfs hoger dan die van de rest van de wereld: +6,9% in 2007 en + 6,4% in 2008, tegenover een wereldwijde groei met 5,2% in 2007 en in 2008. De goede cijfers hebben vooral te maken met de jacht op de lokale bodemschatten, in de eerste plaats petroleum. Afrika zorgt vandaag al voor bijna 20% van de olie-import van de VS, en dat cijfer moet tegen 2010 minstens 25% bedragen. Peking betreft vandaag uit Nigeria, Angola en Soedan 30% van zijn olie, en dat aandeel blijft stijgen. Ook Brazilië en India zijn alsmaar actiever

op het continent. Het door burgeroorlog en buitenlandse interventies geteisterde Congo hapt nog naar adem, maar het komt stilaan in het vizier van buitenlands kapitaal. De Wereldbank verplicht Kinshasa om de overblijvende staatsbedrijven te privatiseren, werk te maken van de terugbetaling van meer dan 10 miljard dollar buitenlandse staatsschuld (in feite de bevolking te laten opdraaien voor de opeengestapelde leningen aan dictator Mobutu) en 'een goed investeringsklimaat'

African Guerrillas

EDITED BY CHRISTOPHER CLAPHAM

ERITREA/TIGRAY/SUDAN/SOMALIA/UGANDA
RWANDA/CONGO-ZAIRE/LIBERIA/SIERRA LEONE

te creëren (goedkope arbeid, geen stakingen, stabiliteit). Vooraanstaande Belgische en Europese politici haken daarop in en roepen ondernemers op om Congo en zijn bodemschatten in hun plannen te integreren. De tijd dringt, want niet alleen oude getrouwen als Forrest (koper) en Lippens (suiker) zijn er al actief. Nieuwe economische spelers duiken op en bezetten het terrein, dikwijls profiterend van de politieke en militaire chaos van het afgelopen decennium. Onder hen nogal wat Angelsaksische bedrijven, zoals het Britse Afrimex (coltan- en cassierietwinning in Oost-Congo), dat de lokale krijgsheren van de RCD-Goma heeft gefinancierd, en het Canadese Anvil Mining (koper-, kobalt- en zilverwinning in het Zuid-Oosten van het land), dat beschuldigd wordt van hand- en spandiensten aan het leger bij een bloedbad in Kilwa.

Neokolonialisme staat terug op de agenda, en daarom wil het Westen zich van

zijn schuldcomplexen over de kolonisatie bevrijden. De nieuwe Franse president Nicolas Sarkozy zei tijdens zijn eerste Afrikaanse rondreis in juli 2007, in een speech aan de universiteit van Dakar, over de kolonistoren wel dat ze "ont eu tort", maar dat ze geen verantwoordelijkheid dragen voor de huidige kwalen van Afrika. Corruptie, dictaturen, burgeroorlogen, genocides: het Westen heeft er volgens Sarkozy niets mee te maken. "Le drame de l'Afrique, c'est que l'homme africain n'est pas assez entré dans l'Histoire. Jamais il ne s'élançait vers l'avenir, jamais il ne lui vient à l'idée de sortir de la répétition pour s'inventer un destin." Een verklaring die al even eenvoudig is als zijn remedie. Volgens de Franse president moeten de Afrikanen hun lot in handen nemen en zich de Europese erfenis van "les droits de l'homme, la démocratie, l'égalité et la justice" toe-eigenen en een 'Renaissance africaine' bewerkstelligen.² De speech van Sarkozy kwam er luttele dagen na zijn staatsbezoek aan de dictators Kadhaifi (Libië) en Bongo (al 40 jaar aan de macht in Gabon), die hij kwam verzekeren dat ze (in ruil voor contracten voor de Franse industrie) ook onder zijn bewind op de nodige diplomatieke steun van Parijs kunnen rekenen. Ondervraagd door journalisten over zijn bezoek aan Gabon, zei Sarkozy over Bongo (die hij aansprak met "cher Omar") dat hij de ouderdomsdeken van de Afrikaanse staats- hoofden is, en: "en Afrique, le doyen, cela compte" – een beetje, zoals in de jaren '70 en '80, Mobutu werd voorgesteld als 'een Afrikaanse chef' voor wiens authenticiteit respect moest worden opgebracht.³

De toespraak van de Franse president was geen uitschuiver, maar het intellectuele hoogtepunt van een goed voorbereide Afrikaanse tournee. Sarkozy surft op een revisionistische golf die al enkele jaren opgang maakt. Zo ontving de Amerikaans-Franse journalist Stephen Smith voor zijn boek *Négrologie, pourquoi l'Afrique meurt* (2003) de prijs Essai France Télévisions uit handen van de gerespecteerde juryvoorzitter Bernard Pivot. De auteur was jarenlang de Afrikaspecialist van prestigieuze Franse kranten als *Libération* en *Le Monde*. Het boek flirt met het neoracisme, getuige dit ingekorte citaat: "Afrika is een natuurlijk paradys van wreedheid (...). De Afrikanen doden mekaar massaal, en – vergeef me de woorden – 'ze eten mekaar op' (...). [Ze

zijn behept met] een weigering om in de moderniteit te stappen, tenzij als versterking of als consument die leeft op kosten van de rest van de wereld. (...) Als ten gevolge van een vreemde demografische ruil 6 miljoen Israëliërs de plaats zouden kunnen innemen van de inwoners van Tsjaad, die amper met meer zijn, dan zou het land opbloeien." Op 23 februari 2005 gebood het Franse parlement de Fransen zelfs het kolonialisme lief te hebben. Die dag keurde de rechtse meerderheid, met steun van de socialistische oppositie, een wet goed waarin het land zijn 'erkentelijkheid' uitdrukt voor 'het werk' dat is verricht in de voormalige Franse kolonies. De wet legde Franse universiteiten op in hun programma's 'de positieve rol van de Franse overzeese aanwezigheid' te benadrukken en recht te doen aan de geschiedenis en de offers van de Franse soldaten in de kolonies. Met geen woord werd in de tekst gerept over de miljoenen slachtoffers die de Franse koloniale legers hebben gemaakt. Na hevige protest van academici tegen deze aanslag op het vrij historisch onderzoek is de wet afgevoerd.

Niet alleen Parijs bezondigt zich aan negationisme. Enkele jaren geleden ontstond in China beroering over de publicatie in Japan van nieuwe schoolboeken waarin het eigen oorlogsverleden wordt vergoelijkt. De Japanse bezetting van China kostte aan 30 miljoen Chinezen het leven. In de nieuwe schoolboeken werd bijzonder luchthartig geschreven over de slachtingen in Nanking, waar het Japanse leger bijna 300.000 mensen doodde. Betekenisvol was wel dat de westerse pers focuste op de protesten in China, en ze beschreef als een gevaarlijke opstoot van Chinees nationalisme. Het Japanse negationisme werd ontzien, want het land van de Rijzende Zon is een bondgenoot met een sleutelrol in de defensiegordel die de VS rond opkomende concurrent China legt ... De imperialistische ambities van Tokio leiden tot nog meer revisionisme. In maart 2007 veroorzaakte de Japanse eerste minister Shinzo Abe een storm van protesten in Zuid-Oost Azië tegen zijn uitspraak dat de Japanse legers niet verantwoordelijk waren voor de 200.000 Chinese, Koreaanse en Filipijnse vrouwen die tijdens de Tweede Wereldoorlog tot seksslavernij waren gedwongen. Volgens Abe waren 'mensenhandelaars' voor die misdaden verantwoordelijk, en zo kwam hij terug op een verklaring van de Japanse regering van 1993

waarin Tokio zijn schuld wél had erkend.⁴

De ambivalente opzet van de Lumumbacommissie

Doet België beter dan Tokio, Parijs of Washington, dat niet het minste oog heeft voor de honderdduizenden slachtoffers van zijn chemische oorlog tegen Vietnam? Op het eerste gezicht schijnt dat zo te zijn, getuige de onderzoekscommissie van het Belgische parlement die in 2000 en 2001 de moord op Patrice Lumumba heeft onderzocht. De Congolese premier stierf op 17 januari 1961 in de afgescheiden provincie Katanga, minder dan zeven maanden na de onafhankelijkheid van het land. Belgen trokken in Katanga aan de strategische touwtjes, want de secessie van de koperprovincie paste in de westerse strategie om het centrale gezag van Lumumba te verzwakken. In de derde wereld bestormden betogers Belgische ambassades, en in de Afrikaanse herinnering kreeg de figuur van Lumumba mythische proporties: een charismatisch leider die de neokoloniale overheersing van Congo en Afrika afwees en daarvoor een martelaarsdood stierf. De commissie lijkt een spectaculair keerpunt, want wat een journalist na de dood van Lumumba over het standpunt van de Belgische massamedia schreef, gold ook voor de politieke elite van die tijd: "Het is niet zeker (...) of Hitler door de Belgische burgerlijke pers ooit met evenveel razernij en heftigheid werd behandeld als dat met Patrice Lumumba het geval was." Brussel hield decennialang en met een zeker succes vol dat de moord een zaak van Bantoes was waar het zelf geen uitstaans mee had. Na de publicatie van mijn boek *De moord op Lumumba* (1999) en bijkomende onthullingen in het Vlaamse weekblad *Humo* was die stelling niet langer houdbaar en achtte minister Louis Michel de tijd rijp voor een officiële reactie. Een parlamentscommissie moest de zaak onderzoeken.

Om de waarheid te vinden? Officiële geschiedschrijving is een instrument van het politieke beleid: dat was vroeger zo, en dat is voor de Lumumbacommissie niet anders. In 1896 pareerde koning Leopold II de aanzwellende kritiek op de misdaden in zijn Congo Vrijstaat met de oprichting van een onderzoekscommissie. De stunt zorgde ervoor dat alle kritiek werd afgeleid naar dat machteloze orgaan en de koning ongestoord een wereldtentoonstelling in Tervuren (1898) kon orga-

niseren. Ook de commissie-Church van de Amerikaanse Senaat die de CIA-acties tegen onder meer Fidel Castro en Patrice Lumumba onderzocht (1975) diende in de eerste plaats directe politieke belangen. Na het Watergateschandaal en persberichten over moordoperaties van de CIA was het vertrouwen van de burger in de instellingen danig geschokt, en de commissie moest opheldering verschaffen en daaraan remediëren. In België gaat het niet anders. Toen de Belgische politieke klasse eind 1999 Lumumba 'ontdekte', was dat niet echt de vrucht van een interesse voor het verleden of van een zucht naar gerechtigheid. Noch in het regeringsprogramma, noch in de verklaringen van minister van Buitenlandse Zaken Louis Michel stond de intentie om licht te laten schijnen op deze duistere bladzijde uit de Belgische geschiedenis. De oppositiekur van de christendemocratie, die in 1960 de belangrijkste politieke tegenstanders van Lumumba leverde, en de dood van hoofdrolspelers Gaston Eyskens, koning Boudewijn en Joseph-Désiré Mobutu hebben de beslissing om een onderzoek in te stellen ongetwijfeld vergemakkelijkt. Maar de commissie kwam er vooral omdat minister Michel voor zichzelf een grote rol op de Centraal-Afrikaanse scène had weggelegd. De minister hoopte dat een commissie over de moord op Lumumba hem betere introducties bij de zelfverklaarde nationalist Laurent Kabila (sinds 1997 aan de macht in Kinshasa) zou verschaffen. Eens Michel de commissie op de sporen had gezet, kwam het er voor de politieke elite op aan er het beste van te maken, dat is: Brussel een imago van openheid en integriteit bezorgen zonder dat het bestel grote morele schade oploopt.

Geschiedenis als gehakt stro

De politieke, taalkundige en academische evenwichten in de samenstelling van de commissie (15 volksvertegenwoordigers en 4 experts) wogen op het werk. In de schoot van de commissie en het college van experts is niet in de eerste plaats naar de waarheid gezocht, maar wel naar een consensus tussen voorstanders van een grondig onderzoek en mensen zoals expert Luc De Vos (Koninklijke Militaire School) of volksvertegenwoordiger Daniel Bacquelaire (PRL) die optraden als de belangenbehartigers van het Belgische establishment dat eigenlijk op het beklagenbankje zat. (Luc De Vos zou tijdens

de werkzaamheden van de commissie met grove uithalen naar Lumumba en lof voor de Belgische militairen die hem bestreden, blijkt geven van zijn partijdigheid, en daarmee de commissie in verlegenheid brengen.) De experts Emmanuel Gerard (KUL) en Jules Gérard-Libois (CRISP), wetenschappers waarvan niets laat veronderstellen dat ze als handlangers van deze of gene partij optreden, waren, eens ze in de parlementaire carrousel waren gestapt, de gevangenen van mensen als De Vos, van hun opdrachtgevers en van de opdracht zelf: een rapport redigeren dat alle experts en een zo groot mogelijke meerderheid van commissieleden konden onderschrijven, zodat een breed gedragen politiek oordeel mogelijk werd. Op die manier werden ze gegijzeld door de *advocaten à décharge* van Brussel en werden ze medeplichtig aan een *politiek* werkstuk dat ze met de mantel van de wetenschap moesten bedekken. Het resultaat van het commissiewerk is dan ook een jezuïtisch rapport.⁵

Als we schrijven 'rapport' of 'werkstuk', dan moet dat minimalistisch worden geïnterpreteerd: het commissieverslag is in feite niet meer dan een bloemlezing van documenten – weliswaar een indrukwekkende reeks documenten, maar toch niet meer dan dat. De aanpak van de experts is simpel: als in het verhaal Belgen ter sprake komen, wordt alleen rekening gehouden met wat echt niet over het hoofd kan worden gezien. Ze hebben enkel oog voor wat Belgen in het vuur van de actie zwart op wit op papier hebben gezet en wat ondubbelzinnig kan worden geïnterpreteerd. De genese, de context, de netwerken waarin de actoren functioneren, indirecte bronnen en alles wat nadien is neergeschreven of gezegd – in verslagen, memoires of interviews – worden overboord gegooid, want voor interpretatie en discussie vatbaar. Zo ontstond een minimumraamwerk waar zelfs Bacquelaine en co niet omheen konden en waaruit een breed gedragen eindrapport kon groeien. Hoeft het gezegd dat dit *tekstfetisjisme* – het verabsoluteren van het geschreven woord en de aversie van een contextuele analyse – de geschiedenisgang verengt tot een defilé van documenten en zo een echte reconstructie in de weg staat? Zo'n aanpak duwt onvermijdelijk de rol van Belgen in de crisis naar de achtergrond, want er bestaat natuurlijk geen bevel tot moord dat gedagtekend en

gehandtekend op papier is gezet. Met zo'n methode is elk onderzoek naar een moord, zowel strafrechtelijk als historisch, tot gedeeltelijk mislukken gedoemd.

De onderzoeksopdracht is trouwens strikt geïnterpreteerd: enkel Belgen komen in beeld, en de rol van Amerikanen, Britten en Fransen werd straal genegeerd. Het resultaat is een onwezenlijk verhaal waarin naast Congolezen wel Belgen maar geen

B-272 \$1.45

LUMUMBA THE LAST FIFTY DAYS BY G. HEINZ AND H. DONNAY

Amerikanen voorkomen. Stel u even voor dat in een huis een moord is gepleegd. Op het ogenblik van de feiten waren er drie mensen in huis. De drie zijn kompanen. Geen mens zou eraan denken een onderzoek van de moord ernstig te nemen waarin uitsluitend de rol van twee van hen wordt bekeken. Maar in het geval van het onderzoek naar de moord op Lumumba wordt deze kaduke methode wél aanvaard ... Dit rapport is de tegenhanger van het rapport over de CIA-operaties van de Amerikaanse Senaat waarin Amerikanen en Congolezen, maar geen Belgen voorkomen. Zoals toen Washington Brussel niet voor het hoofd wou stoten, zo wou de Lumumbacommissie de grote NAVO-bondgenoot niet schofferen. Een analyse van de VS-rol levert nochtans een beter inzicht op in de Belgische actie. Zo krijgen de Belgische wapenleveringen voor de antilumbistische senaatsvoorzitter Joseph Ileo een betekenis als men weet

dat de CIA Ileo tot een moordaanslag op Lumumba wou bewegen. (Hoewel het om niet-geregistreerde, 'blanke' wapens ging, die dus duidelijk voor een 'illegale' operatie moesten dienen, schrijven de experts dat ze moesten dienen voor ... de bescherming van de senaatsvoorzitter.) Het resultaat is geen evenwichtig historisch onderzoek, maar een conservatieve lezing van eenzijdig geselecteerde, uitsluitend op Belgen en Congolezen betrekking hebbende feiten uit primaire bronnen. Geschiedenis als gehakt stro, zeg maar.

Enkele voorbeelden hoe de Belgen worden *gededouaneerd*. De experts schrijven dat de telex waarin de Belgische minister Harold d'Aspremont Lynden (PSC) 'l'élimination définitive' van Lumumba eist, een politieke en geen fysieke eliminatie betekent, want in de aanhef van die telex maakt de minister zich zorgen over een politieke comeback van Lumumba. (Op dat ogenblik was Lumumba's regering al met Belgische, Amerikaanse en VN-hulp omvergeworpen en de ex-premier in zijn residentie gevangengezet.) Dat het verhinderen van de *politieke* comeback van de nationalistische leider wel eens zijn *fysieke* eliminatie zou vereisen, komt bij de experts niet op. De experts houden ook geen rekening met de verklaring van kolonel Vandewalle dat die telex een fysieke en geen politieke eliminatie gebod. Evenmin wordt bij de interpretatie van die telex rekening gehouden met de getuigenis van kolonel Marlière dat in die dagen de rechterhand van de minister hem een huurdoeder kwam aanbieden om Lumumba te vermoorden. Trouw aan hun methode houden de experts ook geen rekening met wat de CIA de door geheime diensten gebruikte techniek van 'plausible deniability' in gevoelige documenten noemt: verhulend taalgebruik over illegale acties, wat, ingeval de correspondentie zou uitlekken, moet toestaan op een geloofwaardige manier alles te kunnen ontkennen.

Moordplannen van enkele privépersonen worden vermeld, maar als het om afgevaardigden van de Belgische regering gaat, dan kijken de experts de andere kant op. Als Belgische gezanten in documenten termen gebruiken als 'manoeuvre', 'opération' of 'action', dan wordt volgens de experts geen aanslag tegen Lumumba bedoeld, of was dat alleszins weinig waarschijnlijk.

En als er dan toch een document opduikt waarin een Belgisch gezant ondubbelzinnig spreekt over een aanslag tegen Lumumba, dan wordt dat stuk in het rapport gewoon over het hoofd gezien ... Het betreft een telex van 13 oktober 1960 van het Belgisch consulaat in Brazzaville aan Brussel. Op dat ogenblik zat Lumumba in zijn residentie, waar blauwhelmen hem tegen een aanval van Mobutu's troepen beschermden: "Avons ce jour entretiens intéressants avec Cordy [Jean Cordy, de Belgische raadgever van de antilumumbist Justin Bomboko]. (...) avis Cordy être de maintenir blocus [rond de residentie van Lumumba] temps maximum compatible avec nécessité de ne pas perdre la face et entretemps de faire organiser coup de main par petit commando indépendant de Force Publique [=het Congolese leger]."

Wat de laatste uren van Lumumba betreft, wordt geen rekening gehouden met bezwarende verklaringen van Belgische ambtenaren en officieren over het feit dat de gevangene, die onder hun hoede stond, zwaar is mishandeld. Evenmin wordt rekening gehouden met de verklaringen van majoor Weber dat de Belgen in Katanga geprobeerd hebben om na de aankomst van Lumumba vooral 'geen bloed aan de handen' te krijgen en dat Belgische officieren die de executie van Lumumba hebben geleid, de moord hadden kunnen verhinderen als ze dat hadden gewild. Ook de getuigenis van de Belgische gezant Brassinne dat de Belgische *big shots* ter plaatse zeker waren dat Lumumba zou worden vermoord maar dat ze niets hebben gedaan om dat te verhinderen, wordt genegeerd. De experts wijden amper 1 bladzijde van de 988 bladzijden van hun verslag aan de twee bijeenkomsten van de Belgische topofficieren en topgezanten in Katanga na de aankomst van Lumumba, die 17de januari 1961 's avonds. Gebrek aan 'documenten' weerhoudt hen naar eigen zeggen conclusies te formuleren. Ze stellen alleen vragen: "Pourquoi les conseillers belges, qui à d'autres moments se vantaient d'avoir exercé une influence réelle sur les affaires katangaises, ne sont-ils pas intervenus? La question reste ouverte."

Belgische ministers hebben de transfer van Lumumba naar Katanga bevolen. De experts schrijven eufemistisch dat daar de moord 'tot de mogelijkheden' behoorde. En ze voegen er in één adem aan toe: "Nous ne savons pas quelle idée elles [de Belgi-

sche regering en het pro-westerse regime van Kasa Vubu en Mobutu] se faisaient du sort qui serait réservé à Lumumba au Katanga. C'est pour cette raison que nous ne pouvons rien affirmer à propos d'une éventuelle complicité de ces autorités dans l'assassinat du 17 janvier." Zo eenvoudig is dat: de Belgische ministers wisten dat de Katangezen zelf plannen hadden om Lumumba om te brengen, maar er staat niets op papier over de ministeriële bedoelingen met de transfer, dus we kunnen niets besluiten over hun verantwoordelijkheid! In het rapport wordt niet alleen de Belgische

.....

**Wat de laatste uren van Lumumba
betreft, wordt geen rekening gehouden
met bezwarende verklaringen van
Belgische ambtenaren en officieren
over het feit dat de gevangene, die
onder hun hoede stond, zwaar is
mishandeld.**

.....

regering van toen zo veel mogelijk uit de wind gezet. Ook de Belgische geheime diensten blijven uit beeld. Volgens de experts is in het archief van de Staatsveiligheid materiaal 'verloren gegaan' of zijn bepaalde dossiers 'niet bewaard'. Zoals ten tijde van de Gladiocommissie blijkt opnieuw dat het parlement het moeilijk heeft om de veiligheidsdiensten, en dan vooral de militaire diensten, door te lichten.

De haute finance blijft buiten schot

De rol van de financiële groepen is evenmin uitgeklaard. Deze kwestie is nochtans essentieel, want ze levert de sleutel tot een antwoord op de vraag naar het 'waarom' van het drama. De Congocrisis was geen slag in de Koude Oorlog, hoewel het voor propagandadoeleinden uitermate nuttig was om de Congolese nationalistena als werktuig van Moskou af te schilderen, maar een poging om de regering-Lumumba te vervangen door een bewind dat het land voor de kapitalistische exploitatie moest vrijwaren. Belgische ministers, topofficieren en gezanten waren de in het oog springende actoren, maar de holdings waren de echte belanghebbenden in de crisis. In het rapport is weliswaar een hoofdstuk aan de Union Minière gewijd, maar de financiële netwerken die de ministers, hun topmedewerkers, de entourage van de koning en de comploteurs op het terrein verbonden in

de strijd voor het behoud van de koloniale kroonjuwelen blijven uit het blikveld. Het verhaal verliest daardoor zijn samenhang. Er duiken in de documenten namen op als Jean del Marmol, Harold d'Aspremont Lynden, Camille Gutt, René Clémens, Jo Gérard, Ganshof van der Meersch of Auguste S. Gérard, maar de achtergrond en de beweegredenen van die actoren worden niet verklaard. Hun banden met financiële groepen als de Generale, de groep-Solvay, de groep-de Launoit en de groep-Lambert worden niet onderzocht. Is het niet tekenend dat de Belgische regering in juli 1960, luttele dagen na de onafhankelijkheid van Congo, Harold d'Aspremont Lynden en Jean del Marmol naar Katanga stuurt om er de secessie van Katanga te helpen uitbouwen? Het zijn vertrouwenspersonen van het Belgische grootkapitaal: de eerste van de Generale Maatschappij, de tweede van de groep-Lambert.

Om de context van de crisis uit beeld te kunnen houden, laten de experts ook na om de voorgeschiedenis ervan te schetsen. Inzicht in de laatste maanden van het koloniale bewind zijn nochtans essentieel om de crisis te kunnen begrijpen: de snelle toekenning van de onafhankelijkheid om de Congolese nationalistena de pas af te snijden en de radicalisering van de bevolking voor te zijn; het plan van Laken om de onafhankelijkheid 'kreupel' te maken door de Congolese regering essentiële bevoegdheden (financiën, leger) te onttrekken; de pronostiek van Brussel dat pro-Belgische Congolezen een parlementaire meerderheid zouden halen; de Belgische manoeuvres om Lumumba zijn verkiezingsoverwinning te ontzorgen en hem uit de premierstoel te houden; de eenzijdige wijziging van de Congolese grondwet, door het Belgisch parlement, om Tshombe in Katanga aan het hoofd van de provinciale regering te kunnen zetten ('een wettelijke staatsgreep' volgens Jef Van Bilsen); de ontbinding, door de regering-Eyskens, drie dagen voor de onafhankelijkheid, van het Comité Spécial du Katanga, de maatschappij waarvan de Congolese regering, als erfgenaam van de koloniale overheid, de grootste aandeelhouder was en waardoor ze aanspraak kon maken op twee derde van de aandelen van de Union Minière; de intimidaties van het conservatieve blanke officierskorps van het Congolese leger – volgens het onderzoekscentrum CRISP "het eerste en belangrijkste obstakel voor de onafhankelijkheid,

en een groot gevaar voor de persoonlijke veiligheid [van de Congoese nationalist-ten]"; de reactionaire Belgische generaal Janssens die kort na de onafhankelijkheid de regering-Lumumba elke zeggenschap over het Congoese leger ontzegde, als aanleiding voor de crisis; enzovoorts.

De onwil of het onvermogen om de hamvraag van het 'waarom' van de crisis te beantwoorden, verklaart waarom de crisis 'zinloos' lijkt. Het toneelstuk wordt geanalyseerd aan de hand van tekstfragmenten van enkele acteurs, maar zonder dat het verhaal, de auteur van het stuk of de regisseur ter sprake komen. De politieke klasse heeft het natuurlijk moeilijk om zichzelf een zuivere spiegel voor te houden. Want erkennen dat de winsthonger van de holdings 'de brandstof' van de Congocrisis van 1960-1961 vormde, is tezelfdertijd erkennen dat het probleem verder reikt dan het beleid van een minister of het optreden van enkele ondergeschikten. Dan moet men erkennen dat het probleem voortspuit uit de accumulatiewetten van de kapitalistische economie zelf en dat de voedingsbodem voor dat soort van misdaden nog steeds aanwezig is. Winstmaximalisatie is nog steeds de drijfveer van de wereldeconomie – en ligt uiteindelijk aan de basis van de diplomatieke manoeuvres, het gevecht om invloedssferen en de politiek-militaire interventies, ook in Centraal-Afrika vandaag.

'Een morele verantwoordelijkheid'...

De commissie kwam tot het besluit dat "tenant compte des normes de la morale publique d'aujourd'hui (...) certains membres du gouvernement belge et d'autres acteurs belges ont une responsabilité morale dans les circonstances qui ont conduit à la mort de Lumumba."

Een raadselachtige conclusie, want was de moord op een buitenlands premier in 1961 minder verwerpelijk dan in 2007? En wat is in godsnaam een *morele* verantwoordelijkheid? Ondanks herhaaldelijk aandringen van journalisten kon ook commissievoorzitter Versnick het niet uitleggen. Minister Louis Michel en de regering maakten echter komaf met de komedie, en boden in het parlement verontschuldiging aan voor de Belgische verantwoordelijkheid zonder meer. De excuses en de media-aandacht voor het dossier hebben een bres

geslagen in de officiële geschiedschrijving over onze relatie met Congo. Tekenende anekdote: amper één dag na de bekendmaking van het commissierapport onthulde de oud-correspondent van *Le Monde* Pierre De Vos dat Auguste S. Gérard, topman van de Generale Maatschappij, hem nog voor de Congoese onafhankelijkheid had toevertrouwd dat hij 'een gek in de Kasai' moest vinden om Lumumba om te brengen ... Het commissierapport is een klap voor Brussel dat moest erkennen dat een

.....
De onwil of het onvermogen om de hamvraag van het 'waarom' van de crisis te beantwoorden, verklaart waarom de crisis 'zinloos' lijkt.

van haar regeringen medeplichtig is aan een politieke moord. Er doken zelfs bezwarende documenten op over de rol van koning Boudewijn: de vorst was niet alleen op de hoogte van de plannen van Mobutu, Tshombe en hun Belgische entourage om Lumumba te vermoorden, maar achter de rug van de Belgische regering heeft hij hen zelfs aangemoedigd! Het commissierapport werpt ook een schaduw over de imperiale ambities van Brussel: elke nieuwe bemoeienis en interventie in Centraal-Afrika zal de associatie oproepen met de moord op Lumumba, en dus kritischer worden bekeken dan tot vandaag het geval was. De manoeuvreerruimte van het establishment is op dat vlak dus een beetje ingeperkt.

Sindsdien heeft Brussel echter al veel terrein teruggewonnen. De beperkte openheid van de jaren 2000-2001 heeft België in Afrika een brevet van openheid gegeven. Ten onrechte: vrijwel onmiddellijk na de publicatie van m'n boek, waarin ik enkele ontluisterende documenten uit de archieven van het ministerie van Buitenlandse Zaken publiceerde, verbood minister Michel verder archiefonderzoek over deze en andere 'gevoelige' perioden. De maatregel werd pas opgeheven nadat Karel De Gucht Louis Michel als minister van Buitenlandse Zaken was opgevolgd. Het was ook toenmalig minister Michel die komaf maakte met de aanbeveling van de Rwandacommissie (1997) om geen Belgische militairen meer naar de oud-kolonie

Congo en de gewezen mandaatgebieden Rwanda en Burundi te sturen. Ondertussen publiceerden de commissie-experts hun rapport met een veelzeggend vraagteken in de titel: *Lumumba. De Complotten? De moord*. Mag men spreken van complotten – dat is: van samenzweringen en geheime verbonden (waar Belgen bij zijn betrokken)? De experts ontkennen een hele reeks onloochenbare feiten niet, maar ze beantwoorden de vraag toch met een wedervraag, waardoor ze tussen waarheid en de *raison d'état* schipperen. Een van de experts, professor Luc De Vos, gaat nog een stapje verder. In een interview met *Gazet van Antwerpen* (17 januari 2006) dist hij het oude verhaal op dat de moord op Lumumba een zaak was van dronken zwarten. De Vos 'denkt' ook dat koning Boudewijn de draagwijdte van het drama niet goed inschatte, hoewel de koning een brief in handen kreeg waarin zwart op wit wordt bericht over het plan om Lumumba te vermoorden. De Vos wuift de verontschuldiging van de Belgische regering voor het aandeel van Brussel in de moord weg: "we leven in een tijd van excuses".

Van een onherstelbare dijkbreuk in de gecanoniseerde geschiedschrijving is dus geen sprake, en de gevolgen van de machtswissel in Kinshasa (2001) zijn niet van die aard daar veel aan te veranderen. President Laurent Kabila, die in 1997 Mobutu had verjaagd, kon in het Westen niet op veel sympathie rekenen: hij had een verleden als guerrillero, beriep zich (schuchter) op het nationalisme en was aarzelend begonnen met de uitbouw van volkscomités. Niet dat de man een nieuwe Patrice Lumumba, Amílcar Cabral of Thomas Sankara was: zijn nationalisme bleef meestal beperkt tot retoriek, de mobutistische baronnen kregen onder zijn bewind veel bewegingsruimte en de corruptie nestelde zich met groot gemak in zijn entourage. Toch bleef het Westen terughoudend met kredieten en steun voor Congo, en toen in augustus 1998 Rwanda en Oeganda, met de VS op de achtergrond, het land aanvielen om Kabila uit te schakelen, keek men in de westerse hoofdsteden de andere kant op. De moord op Laurent Kabila (januari 2001) werd in het Westen amper afgekeurd. De eliminatie van de president en de militaire interventies van de buurlanden maakten in Kinshasa de weg vrij voor een nog zwakker, helemaal van het Wes-

ten afhankelijk regime. Joseph Kabila, de nieuwe president en zoon van, accepteerde een reeks structurele aanpassingen van het staatsbestuur en het economisch beleid, in ruil voor steun vanwege westerse donoren, het IMF en de Wereldbank. De enkele nog bestaande volkscomités werden opgeheven. Onder feitelijke internationale voogdij geplaatst, werd Kinshasa gedwongen te onderhandelen met de oppositie en de zogenaamde rebellen van het RCD en MLC – in feite krijgsheren die met de bezettingstroepen van Rwanda en Uganda collaboreerden en de hoofdschuldigen zijn van een oorlog die miljoenen Congolezen de dood injoeg.

Dit 'vredesproces' schreefde het geweld aanzienlijk terug, maar Congo betaalde er een hoge prijs voor: de chefs van die moordende milities – zoals Jean-Pierre Bemba, zoon van een topfiguur van het Mobutu-regime – werden zelfs tot vice-president gebombardeerd. De verkiezingen van 2006 waren een gelegenheid om deze oorlogsmisdadigers, aan wie eerst straffeloosheid is toegezegd, gelegitimeerde macht te verschaffen. De Congolese bevolking leert vandaag opnieuw, zoals in 1960 en in 1965, dat 'de internationale gemeenschap' – de VN en de EU, met in de coulissen de troika VS-Frankrijk-België – geweld beloont als de geweldenaars de westerse desiderata respecteren. De mobutisten zijn ondertussen helemaal terug, en bekleden topfuncties in de regering en het parlement. Hoe zeer in Kinshasa de tijden zijn veranderd, werd op 10 februari 2004 duidelijk, toen Joseph Kabila in de Belgische Senaat de lof van Leopold II en de koloniale pioniers kwam zingen: "L'histoire de la République démocratique du Congo, c'est aussi celle des Belges, missionnaires, fonctionnaires et entrepreneurs qui crurent au rêve du Roi Léopold II de bâtir, au centre de l'Afrique, un État. Nous voulons, à cet instant précis, rendre hommage à la mémoire de tous ces pionniers. Honorables Sénateurs, A chaque génération le devoir d'assumer ses erreurs. Le passé, même s'il peut, en quelque sorte, influer sur l'avenir, il ne le détermine cependant pas. Il appartient aux femmes et aux hommes d'aujourd'hui de poser des gestes qui démontrent qu'il suffit d'un rien pour que les portes s'ouvrent, les plaies se cicatrisent, l'humanité avance d'un pas décisif et l'histoire enregistre une page mémorable."⁶

België als 'goede' kolonisator

De selectieve amnesie waartoe Kabila junior de Belgische elite uitnodigde, neemt een nieuwe vorm aan: zwijgen over de Congo Vrijstaat (1885-1908) en de eerste postkoloniale jaren, of als het niet anders kan, deze voorstellen als exceptionele 'pioniersperiodes', en de nadruk leggen op het koloniale tijdperk onder Belgisch bestuur (1908-1960), dat wordt afgeschilderd als een positieve breuk met het leopoldistische tijdvak. Zo zei minister Karel De Gucht bij de opening van *Het geheugen van Congo*, de grote Congotentoonstelling in Tervuren (2005), dat aan de misbruiken in Congo Vrijstaat een einde kwam toen het land een Belgische kolonie werd. Er was volgens hem vanaf dan nog wel sprake van 'paternalisme', maar tegelijk werd werk gemaakt van onderwijs, gezondheidszorg en stadsontwikkeling. Het is een idyllisch beeld, dat moet getuigen van België's goede intenties met Congo. De werkelijkheid is echter minder fraai.

België vergoedde koning Leopold II voor de 'overname' van Congo rijkelijk ... en liet dat geld door de Congolezen ophoesten. Nog in de jaren twintig en dertig van vorige eeuw greep Brussel naar pacificatiecampagnes om het verzet tegen de koloniale overheersing te onderdrukken. Zo werd de opstand van de Pende in 1931 in de Kwilu tegen de hongerlonen van de *Huilieries du Congo Belge* (palmolie) en de opgelegde teelten aan de boeren in bloed gesmoord. Het koloniale leger gaf zich over aan massale arrestaties en gijzelingen, verkrachtingen, martelingen en de moord op 500 tot 4.000 zwarten (het is een ruwe schatting, want zwarte mensenlevens werden niet echt verrekend). Begin der jaren '30 woedde de wereldcrisis ('1929), en die werd zo veel mogelijk op de Congolese bevolking afgewenteld. Een straf staaltje is de Mendelsohnlening: in 1934 verplichtte de Belgische regering de kolonie een lening van 25 miljoen gulden af te sluiten, hoewel Congo dat geld niet nodig had. Brussel stak de guldens op zak, betaalde Congo het equivalent in franken maar devalueerde kort nadien de frank. Congo werd verplicht de lening in (ondertussen erg dure) guldens terug te betalen. Kostprijs voor de kolonie: de helft van de Congolese staatsinkomsten! Historicus Jean Stengers verdedigt deze hold-up: als Congo België helpt, dan helpt de kolonie zichzelf, want

Congo heeft er belang bij dat de Belgische staatsfinanciën gezond zijn ...

Dwangarbeid en gedwongen teelten waren in Belgisch Congo wijd verbreid. Bijna 1 miljoen Congolezen werden verplicht katoen te telen en tegen opgelegde – lage – prijzen aan de koloniale maatschappijen te verkopen: een systeem dat tot het einde van het koloniale regime bleef bestaan. De opgelegde monoculturen en de bijhorende aankoopmonopolies, de landhonger van koloniale agroconcerns die de beste gronden inpikten, de grote veeranches die de Afrikaanse concurrentie uitschakelden en de politiek van het koloniale bestuur en de bedrijven om de bevolking te proletariëren: dat alles zorgde ervoor dat er geen echte Congolese boerenklasse tot stand kon komen. Zelfstandig boeren bleef onvermijdelijk beperkt tot zelfvoorziening, tot autarkie, buiten de markt om. En de arbeiders? Op het Koloniaal Congres van 1926 beschreef pater Le Grand hoe koloniale bedrijven werkvolk rekruteerden: "groepen zwarten, met touwen rond de nek aaneengebonden, trekken naar de werven ... Binnenkort zullen ze proberen om te vluchten of zelfs nog liever als mannen sterven dan de indruk te krijgen als slaven te leven." De Belgische elite wees Le Grand scherp terecht. Toekomstig premier Jules Renkin zei dat de 'economische ontwikkeling' van Congo niet mocht worden afgeremd. Xavier Carton de Wiart, telg van een familie wiens lot met dat van de Generale en de monarchie is verstrengeld, noemde koloniseren 'een vitale noodzaak' voor België. In een brief uit 1927 protesteerden Belgische kolonisten tegen de massale inlijving van arbeiders in de goudmijnen van Kilo-Moto, die in Belgische staatshanden waren. Uit eigenbelang, want ze kwamen zelf handen tekort voor hun winstgevende koffieplantages: "Weet men in Brussel dat Ituri snel ontvolkt? De inboorlingen vluchten met duizenden het land uit (...) ze redden zichzelf om niet met een zweep in de rug en dikwijls een touw om de nek 'vrijwillig' gevraagd te worden te gaan werken in de mijnen van Kilo-Moto. (...) [de massale emigratie noopte het koloniale bestuur] aan de grenzen een imposante troepenmacht op te stellen." De dwangarbeid in de goudmijnen zorgde voor superwinsten voor de Belgische schatkist. Brussel wou dat niet zomaar opgeven: dat arbeidsregime bleef tot kort voor de onafhankelijkheid in voege.

De donkerste bladzijden werden evenwel geschreven tijdens de oorlogsjaren, toen Congo werd leeggeroofd om de Belgische regering in Londen en de geallieerden bij te staan in de strijd tegen Hitler. Het areaal voor de verplichte teelten (katoen, maniok, rijst, palmbomen) werd uitgebreid, van 300.000 hectare naar bijna 900.000 hectare. Het regime van opgelegde landbouwarbeid werd fors uitgebreid, van 60 naar 120 dagen per jaar. Zoals in de tijd van Leopold II moest er opnieuw rubber uit het oerwoud worden gehaald: toen het nieuws bekend geraakte, ging er een rilling door het binnenland. Tijdens de oorlog vertwaalfvoudigde de rubberproductie. Elke Congolees kon voor werk in de mijnen en de plantages worden opgeëist. Het oorlogsjuk leidde tot opstanden in Elisabethstad, Jadotville, Luluaburg, Masisi en Matadi. Bij de repressie kwamen naargelang de plaats tientallen tot enkele honderden zwarten om. De totale opbrengst van Congo's oorlogsinspanningen liep in de miljarden frank, waarmee de Belgische regering in Londen de Britten leningen toestond en een eigen legertje financierde (Brigade Piron). Gouverneur-generaal Ryckmans, bezorgd over de ontwrichting van Congo na die vreselijke oorlogsjaren, zei in 1946 waar het op stond: "Laten wij de dingen bij hun naam noemen. Kapitaal in een kolonie plaatsen is een goede zaak doen – volkomen legitiem, dat geef ik toe, maar filantropie heeft daar niets mee te maken." De prijs die de Congolezen voor de *effort de guerre* betaalden, was enorm: Congo is misschien het enige land ter wereld dat tussen 1885 en 1945 geen bevolkingsaan groei kende. De import van ziekten, de repressie, de ontwrichting van de lokale landbouw en de concentratie van de mannen in kampen ten behoeve van de mijnen en de plantages zorgden voor hoge sterftcijfers, een dalende nataliteit en migratiecrisisen.

Deze ravages verklaren wat er na de onafhankelijkheid gebeurde. Het is geen toeval dat het nationalistische verzet tegen het bewind van Kasa Vubu, Tshombe en Mobutu (1960-1965) in het Noord-Oosten, Oosten en centrum van het land goed wortel schoot. Uélé, Maniema, Kivu, Noord-Katanga, Kwango-Kwilu: deze gebieden waren de bakermat van de verplichte teelten en van andere vormen van dwangarbeid ten behoeve van de mijnbouw en de

plantages, wat leidde tot opstanden tegen alles wat stond voor collaboratie met de koloniale en neokoloniale machten. De overuitbuiting verklaart ook het enorme rendement van de Belgische bedrijven die in de kolonie opereerden. De waarde van de Congolese aandelen bedroeg in 1928 26 % van de totale waarde van de beursgenoteerde Belgische bedrijven; in 1955 was dat tot 44% opgelopen. De kolonie was een echte goudmijn: tussen 1950 en 1960 werd 40 miljard frank aan dividenden uitgekeerd. René Brion en Jean-Louis Moreau, de 'bedrijfshistorici' van de Generale en Umicore, erkennen dat tussen 1950 en 1955 een kwart van de brutodividenden van alle Belgische en Congolese maatschappijen samen uit de kolonie kwam, hoewel er slechts 300 koloniale maatschappijen waren tegenover 9000 'zuiver' Belgische. De gemiddelde winstvoet van alle koloniale ondernemingen ramen ze voor die periode op 30%, die van de mijnbouwmaatschappijen zelfs op 50 tot 60%! Het belangrijkste gevolg van de koloniale erfenis is evenwel van politieke aard. Tijdens het 80-jarige koloniale bewind is geen werk gemaakt van de vorming van een nationale economie, waardoor een nationale burgerij met een nationaal bewustzijn ontbrak. Toen Brussel en Washington dan na de onafhankelijkheid de flinterdunne elite elimineerden die zich rond de nationalistische leider Lumumba had verzameld, bleef er, bij afwezigheid van een civiel alternatief, slechts één instrument over om het gigantische land bijeen te houden: de ijzeren vuist van de kolonels, in de traditie van Leopold II en het Belgische koloniale leger.

Het geheugen van Congo

Een recent en kras voorbeeld van het verdringen van deze geschiedenis is de tentoonstelling *Het geheugen van Congo*, die in 2005 dichte drommen naar het Museum voor Midden-Afrika heeft gelokt. De tentoonstelling is de eerste vingeroefening voor de vernieuwing van het museum (gepland voor 2010), en dus een echte status quaestionis van de verwerking van ons koloniale verleden. De expo is zeker een vooruitgang in vergelijking met wat Tervuren altijd is geweest: een bastion van koloniale propaganda waarin de Congolezen hetzelfde statuut kregen als de fauna en flora van het land – wezens

zonder geschiedenis; passieve materie die de blanke naar believen kon modelleren. Toch verschaft de expo onvoldoende inzicht in het wezen van de kolonisatie. Op een muurpaneel las de bezoeker dit over de ontvolking van Congo ten tijde van Leopold II: "Vandaag is er een wetenschappelijke consensus over [de ontvolking van] geheel Centraal-Afrika (...) De geschiedenis van de demografische achteruitgang in de periode van 1875 tot 1925/1930 [wordt] geschat op 20 percent." Dat is een bijzonder laag cijfer, want professor Jan Vansina, een antropoloog met wereldfaam, schat dat de Congolese bevolking in die periode "met ten minste de helft" is verminderd. Koloniale bronnen in de jaren '20 van vorige eeuw (de jezuïet Van Wing en de koloniale ambtenaar Liebrechts) en hedendaagse auteurs (Daniel Vangroenweghe) onderschrijven die raming of schatten het dodental zelfs nog hoger. Hoe zit het nu: 50 percent of meer? Of 20 percent? Professor Jean-Luc Vellut (UCL), de verantwoordelijke voor de tentoonstelling, staft zijn 20-percentraming met een verwijzing naar drie auteurs. Lectuur van deze drie bronnen levert een verrassend inzicht op. De drie auteurs ramen de demografische achteruitgang in Congo als volgt: "met een tiende, een vierde, de helft? Het is niet te schatten" (Gilles Sautter); "met 30 tot 50 percent" (Bouda Etemad); "met ten minste een derde, wellicht met de helft" (Léon de St. Moulin). Conclusie: er bestaat geen wetenschappelijke consensus over deze zaak, wat Vellut ook beweert. Hiermee geconfronteerd, heeft Jean-Luc Vellut het over een 'fout'.

Vellut weigert te spreken van een schrikbewind van Leopold II. De expo toont enkele beelden van afgehakte handen, maar de verantwoordelijkheid van de koning voor de terreur wordt niet vermeld. Volgens Vellut moeten we oog hebben voor de positieve kanten, en mogen we niet vergeten dat andere kolonisaties ook niet smetteloos waren. Allemaal juist, maar is dat de kern van de zaak? Professor Vansina windt er geen doekjes om: "Geweld was de norm. Congo Vrijstaat staat gelijk met landroof, plundering, overheersing en onderdrukking van de inboorlingen." De 'beschavingsmissie' was, afgezien van de goede bedoelingen van individuen, dikwijls niet meer dan een rechtvaardiging, soms een gelukkig bijproduct. Vellut zit

gevaarlijk fout als hij de verovering van Congo opvat als "een antwoord van wat men vandaag de internationale gemeenschap zou noemen op het humanitaire schandaal (van de handel in Congolese slaven door Arabieren)."⁷ De stichting van de Congostaat had niets te maken met 'beschavingswerken' en 'de strijd tegen de slavenhandel', zoals in Tervuren op een pancarte stond, maar alles met de zucht naar macht, territoria, geldgewin, imperialisme.

De tentoonstelling onthult verder een paradox: hoe recenter de geëvoeerde periode, hoe groter de lacunes in de analyse. De boedelscheiding met Congo en haar nasleep zijn geschreven door Boudewijn, Gaston Eyskens en de Société Générale, en dat straalt natuurlijk sterker af op de huidige elite dan wat in de jaren '30 is aangericht. Lumumba kreeg een plaats in de expo: een ware revolutie voor een museum dat nooit een woord aan hem heeft gewijd. Je hoort een fragment van een speech, je ziet een schilderij met de arrestatie van Lumumba, er is een protestbrief over de moord op de man, er ligt achter glas een exemplaar van het rapport van de Lumumbacommissie. Toch word je niet echt wijzer: over de rol van België in de omverwerping van de Congolese regering, de moord zelf en de verplettering van de volksopstanden in de periode 1960-1965 verneem je niets. Integendeel zelfs: op plakkaats wordt de schuld voor de 'chaos en geweld' gelegd bij Lumumba zelf. Het negationisme wordt consequent doorgetrokken: Mobutu krijgt voor zijn coup van 1965 lof toegezwaaid. Hij "geeft de staat een nieuwe vorm" en "zorgt voor een hechte samenhang tussen elites en volk". Dat de initiële stabiliteit van dat regime was gevestigd op de repressie van de opstanden van 1964 en 1965 die honderdduizenden Congolezen het leven hebben gekost, vernam de bezoeker niet.

Recht op herinnering

Zelfs een halve eeuw nadat het koloniale tijdperk is afgesloten, kon je in Tervuren geen echte conclusies vinden. Op een pancarte stond er: "Een volledige balans opmaken van de kolonisatie is onmogelijk. Die periode ligt nog niet lang genoeg achter ons om haar met de nodige wetenschappelijke afstand en buiten alle polemieken om te kunnen evalueren." Misschien is er een andere reden die het stilzwijgen

verklaart. Historici hebben de afgelopen eeuw nagelaten de geschiedenis van de kolonisatie te schrijven, en zich zo gedragen als *ideologen* van het bestel waaraan ze hun salaris, onderzoekskredieten en prestige ontleen. Baanbrekend historisch werk werd steevast geleverd door mensen die buiten het academische establishment staan, zoals geograaf Michel Merlier, leraar Daniël Vangroenweghe (sinds kort toch erkend als professor in Gent), kolonel Frédéric Vandewalle en diplomaat Jules Marchal. Academici hebben soms in besloten kring wel enkele 'pijnpunten' aangeraakt, maar ze nooit aan een breder publiek gepresenteerd. Is het trouwens niet veelzeggend dat onze academici zich nooit aan een overzichtswerk van de kolonisatie hebben gewaagd? Het valt ook op dat de bressen die 'buitenstaanders' in de gecanoniseerde geschiedschrijving hebben geslagen er steevast onder invloed van externe factoren zijn gekomen: de forse kritiek van Britten en Amerikanen op Leopolds bewind, het protest van de derde wereld tegen onze rol in de moord op Lumumba, de breuk met Mobutu, de ideologische ruimte die ontstaat dankzij het relatief zwakke, door partijpolitieke tegenstellingen gefragmenteerde Belgische buitenlandse beleid, de machtsgreep van 'nationalist' Laurent Kabila.

Er is geen gebrek aan onderwerpen die tot vandaag niet de plaats in het collectieve geheugen hebben gekregen die ze verdienen: de decimering van de Congolese bevolking onder het schrikbewind van Leopold II; het neerslaan van opstanden in de jaren '20 en '30; de *effort de guerre* (1940-45); de Hutu-revolutie in Rwanda (1958-60) en de Belgische verantwoordelijkheid voor de tegenstelling tussen Hutu en Tutsi; de Belgisch-Amerikaanse samenwerking in de strijd tegen de eerste Congolese regering; de slachtpartijen onder de nationalistische bevolking in de jaren na de onafhankelijkheid; de moord op de nationalistische leider Rwagasore (Burundi) en de verdachte dood van Mutara (Rwanda); de rol van de Union Minière in de Katangese secessie; de Belgische rol in de repressie van de volksopstanden in 1964-65; enzovoort. Gezien de restauratie die zich vandaag aftekent, is het onwaarschijnlijk dat deze thema's hun plaats zullen krijgen in het vernieuwde museum in Tervuren dat tegen 2010 af moet zijn. Er was de speech van minister De Gucht bij de opening van *Het geheugen van Congo*,

en even betekenisvol, het protest van het paleis en toenmalig minister Michel over een kritische documentaire van Peter Bate over Leopolds Congo (2004). Verder bleef het in het zog van de Lumumbacommissie aangekondigde Fonds Lumumba, dat de democratie in Centraal-Afrika moest ondersteunen, een doodgeboren kind. Het ontbreekt ook aan een betekenisvol politiek gebaar waarbij een belangrijke plaats of gebouw in België naar Patrice Lumumba wordt genoemd. Er is nog steeds geen sprake van een nieuwe archiefwet die de toegankelijkheid van Belgische archieven voor onderzoekers verbetert. Evenmin wordt plaats geruimd voor Afrikaanse onderzoekers aan Belgische universiteiten of in onderzoeksprogramma's.⁸

Het is natuurlijk een illusie op dit vlak soelaas van de elite zelf te verwachten. Karl Marx en Friedrich Engels schreven het anderhalve eeuw geleden al: de heersende ideologie is de ideologie van de heersende klasse. Een visie op de geschiedenisgang is een wezenlijk onderdeel van die ideologie. De elite die in 1908 Congo accapareerde, in 1960 de eerste Congolese regering ten gronde richtte, in 1965 Mobutu aan de macht hielp en hem de volgende decennia in het zadel hield, houdt vandaag nog steeds de touwtjes in handen. Het politieke personeel is natuurlijk wel vernieuwd, maar het gaat nog steeds om dezelfde instellingen: de holdings, de regering, de monarchie, de legertop. Voorts mag het kolonialisme wel dood zijn, het neokolonialisme is springlevend. En dat laatste is voor het gigantische, strategisch gelegen bodemrijke land van grote betekenis. Eigenlijk kan men over Congo's rijkdommen hetzelfde zeggen als wat Henry Kissinger ooit over het Midden-Oosten zei: "Olie is te belangrijk om in handen van Arabieren te laten." In een wereld van gieren is dat een echte vloek: Congo is gewoon te rijk opdat het Westen het land ongemoeid zou laten.

NOTEN

- 1 Deze bijdrage steunt op eerder verschenen artikelen van mezelf in het e-zine *Uitpers*: www.uitpers.be.
- 2 "Continuité africaine", *Le Monde*, 29-30/7/2007.
- 3 "M. Sarkozy achève sa tournée au Gabon d'Omar Bongo car, 'en Afrique, le doyen, cela compte'", *Le Monde*, 29-30/7/2007.
- 4 "Denial Reopens Wounds of Japan's Ex-Sex Slaves", *The New York Times*, 8/3/2007.
- 5 Het rapport van de experts van de commissie is gepubliceerd in boekvorm: Luc De Vos, Emmanuel Gerard,

- Jules Gérard-Libois, Philippe Raxhon, *Lumumba. De Complotten? De moord*, Davidsfonds, Leuven, 2004, 712 p.
- 6 "Le président Kabila a rendu hommage aux pionniers de la colonisation belge", *Le Soir*, 11/2/2004.
- 7 J.-L. Vellut, gecit. in *Le Soir*, 5/2/2005.
- 8 De Lumumbacommissie zelf was een schoolvoorbeeld van hoe het niet moet. Congolese professoren zoals Elikia M'Bokolo werden over het hoofd gezien. Een andere Congolese professor, Jean Omasombo Tshonda, was aangesteld als 'expert ad hoc' of ook wel 'adjunct-expert'. Maar dat was slechts een schaamlapje, kwestie van de commissie ook een Afrikaans cachet te geven. Omasombo had geen toegang tot Belgische archieven en

nam niet deel aan de deliberaties van de 'echte' experts. Omasombo zelf spaart de roede niet over de commissie: "Het was voor mij de gelegenheid om te ervaren een Neger te zijn (...) Ik heb echt kunnen aanvoelen hoezeer de koloniale kijk nog doorweegt."

AANKONDIGING

Vormingplus Gent-Eeklo, Masereelfonds Gent en IMAVO organiseren in de reeks KOPSTUKKEN FILOSOFIE in Gent de volgende lezingen over:

Niccolò Machiavelli (Firenze 1469-1527)

Na zijn verbanning uit Firenze door de Medici in 1512 schreef Machiavelli zijn berucht geworden *Il Principe* (De heerser; 1513) en zijn *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* (Gesprekken over de eerste tien boeken van Titus Livius; 1513-1519). Beide boeken handelen over de vraag naar de oorzaken van verval en opkomst van staten, en over de wijze waarop staatslieden staten in stand kunnen houden. Daarbij abstraheert Machiavelli de politiek van ethische overwegingen: politiek is doel op zichzelf en gaat over het behoud en de vergroting van macht, met het succes daarin als enige maatstaf. Naast politieke werken schreef Machiavelli ook historio-graphische werken, belletrie, komedies een handboek over krijgskunde en een 'sociologische' verhandeling over taal.

Inleider: Sonja Lavaert

Datum: donderdag 24 september 2009 vanaf 19u30

Giovanni Pico della Mirandola (Mirandola 1463 - Firenze 1494)

Deze Italiaanse renaissancehumanist schreef in 1486 zijn 900 *Conclusiones* (900 stellingen, 1486) en de daarop inleidende *Oratio de dignitate hominis* (Rede over de menselijke waardigheid). Deze werden prompt door de paus veroordeeld en Pico vluchtte naar Frankrijk, maar werd op pauselijk bevel gearresteerd en teruggehaald. In zijn filosofie trachtte Pico verschillende wijsheidsteksten te combineren: de bijbel, de kabbala, Arabische

filosofie, Pythagoras, Plato en Aristoteles, ... In de kosmos had de mens volgens Pico een specifieke plaats die wel nog te veroveren was. Pico verzette zich uitdrukkelijk tegen de astrologie, omdat deze de mens, een geestelijk wezen, afhankelijk maakt van lichamelijke sterren: de mens heeft zijn lot in eigen handen.

Inleider: Peter van Veldhuijsen

Datum: donderdag 29 oktober 2009 vanaf 19u30

John Locke (Wrighton, Somerset 1632 - Oates, Essex 1704)

Ook al is het *Essay concerning human understanding* (1690) een belangrijk onderzoek naar de oorsprong, zekerheid en omvang van de menselijk kennis, toch is Locke ook intrigerend voor zijn tegelijkertijd gepubliceerd politiek-filosofisch geschrift *Two treatises on government*, waarin hij het goddelijk recht van koningen op de absolute macht bestrijdt. Omwille van zijn politieke overtuigingen en activiteiten moest Locke vluchten naar Frankrijk en Nederland. Zijn theorie is van groot belang geweest als wegbereider van de democratie en de notie van de rechten van de mens. Zijn politiek denken fundeert de Onafhankelijkheidsverklaring van de Verenigde Staten van Amerika.

Inleider: Guy Quintelier

Datum: donderdag 26 november 2009 vanaf 19u30

George Berkeley (Kilkenny 1685 - Oxford 1753)

Deze anglicaanse geestelijke was een vertegenwoordiger van het Engelse idealistische empirisme, dat ook godsdienstig-apologetisch bedoeld was. Zijn filosofie is antimaterialistisch: buiten de geest heeft

het stoffelijke geen werkelijkheidskarakter. De onmiddellijke objecten van de zintuiglijke waarneming zijn in de geest. De geest oordeelt dan dat zijn ideeën overeenkomen met dergelijke objecten buiten, zodat waarneming wezenlijk een oordeel insluit. Berkeley ziet in het feit dat onze waarnemingsideeën zich buiten onze wil en mooi geordend aan ons voordoen, een goed argument om het bestaan van een oneindige supergeest, God, aan te nemen, die onderling overeenkomstige waarnemingsideeën in de eindige geesten veroorzaakt.

Inleider: Karel Boullart

Datum: donderdag 17 december 2009 vanaf 19u30

Plaats: Masereelhuis, Filips van Arteveldestraat 35 te 9000 Gent

Inschrijvingen: Dit kan telefonisch gebeuren op het nr 09/224.22.65 (Vormingplus Gent-Eeklo) of via e-mail: info.gent.eeklo@vormingplus.be